

Önvarsayım ve Gerektirim

ÖNVARSAYIM

Önvarsayım (presupposition), söylem bağlamında doğruluğu kesin olarak kabul edilen bir dünya ya da artalan bilgisini içeren bir önermenin, bir sözceyi üretirken konuşucu tarafından örtük olarak varsayılmasıdır. Önvarsayımlar genellikle konuşucularla dinleyiciler arasında paylaşılır ya da konuşucu tarafından paylaşıldığı varsayılır. Önvarsayımlar tümce ya da sözcelere değil, konuşuculara aittir.

- (1) Erol sigarayı bıraktı. → Erol daha önce sigara içiyordu.
(2) Yonca'nın köpeği çok sevimli. → Yonca'nın bir köpeği var.

Önvarsayım Türleri

1. Varlıksal önvarsayım (existential presupposition)

Belirli AÖler, AÖ ile ilgili göndergenin var olduğu önvarsayımını tetikler.

- (3) a. Ayhan'ın arabası → Ayhan'ın bir arabası var.
b. Benim babam → Benim bir babam var.
c. kitabın konusu → Kitabın bir konusu var.
(4) a. Fransa Kralı hasta → Fransa'nın bir kralı var.
b. Kedi ağaca çıktı. → (O) Kedi var.
c. Kapıdaki adam seni soruyor → Kapıda bir adam var.
d. Köşedeki dükkan kapalı → Köşede bir dükkan var.

2. Olgusal önvarsayım (factive presupposition)

bil-, *üzgün ol-*, *pişman ol-*, *memnun ol-*, *farkında ol-*, *fark et-* gibi olgusal eylemler tarafından açığa çıkarılan önvarsayım.

- (5) a. Kimse onun bir uzaylı olduğunu bilmiyor. → O bir uzaylı.
b. Canan partiden erken ayrıldığına üzüldü. → Canan partiden erken ayrıldı.
c. Onu aramadığına pişman olacaksın. → Onu aramadın.
d. Onun burada olduğunun farkında değildim. → O buradaydı.
e. Levent Nilgün'ün hasta olduğunu fark etmedi. → Nilgün hasta.
f. Elektriklerin kesilmesi garip/garip değil. → Elektrikler kesildi.

3. Sözlüksel önvarsayım (lexical presupposition)

Bir sözcük tarafından tetiklenen önvarsayım.

- (6) a. Orhan zamanında durmayı başardı. → Orhan zamanında durmaya çalıştı.
b. O sigarayı bıraktı. → O daha önce sigara içiyordu.
c. Müşteriler şikayet etmeye başladı. → Müşteriler daha önce şikayet etmiyordu.
d. Yine geç kaldın. → Daha önce de geç kalmıştın.

4. Yapısal önvarsayım (structural presupposition)

Kimi tümcesel yapılar yapının bir bölümünün doğru olduğu önvarsayımını tetiklemektedir.

- (7) a. Arkadaşın ne zaman gitti? → Arkadaşın gitti.
 b. Bu bisikleti nereden satın aldın? → Bu bisikleti satın aldın.
 c. Kırmızıda geçtiğinde o arabanın hızı ne kadardı? → O araba kırmızıda geçti.
 d. Burada dilbilimci var mı? → Burada dilbilimci var ya da yok.

5. Olgusal olmayan önvarsayım (non-factive presupposition)

Buraya kadar ele alınan önvarsayım türlerinde önvarsayımlar doğru olarak kabul edilmekteydi. Olgusal olmayan önvarsayım ise tetiklenen önvarsayımın doğru olmadığı sezdirimi bulunmaktadır.

- (8) a. Zengin olduğumu hayal ettim. → Zengin değilim.
 b. Kendisini Napolyon zannediyor. → O Napolyon değil.
 c. Hastaymış gibi yapıyor. → Hasta değil.

Buna benzeyen bir diğer önvarsayım türü de *gerçeklik-karşıtı önvarsayım*dır (counter-factual presupposition).

- (9) a. Yatım olsaydı bütün kıyıları dolaşırdım. → Yatım yok.
 b. Arkadaşım olsaydın öyle yapmazdın. → Arkadaşım değilsin.

GEREKTİRİM

Gerektirim (entailment), kullanımsal olan önvarsayımın tersine anlamsal bir kavramdır. Bu kavram, İki tümce arasındaki mantıksal gerektirim ilişkisini anlatmak üzere kullanılmaktadır. Buna göre, bir (A) tümcesinin doğruluğu başka bir (B) tümcesinin de doğru olmasını gerektirmektedir. Gerektirimler konuşuculara değil, tümcelere aittir.

- (10) (A) Adam intihar etti. \models (B) Adam öldü.
 (11) (A) Kaya mezun oldu. \models (B) Kaya bütün derslerinden geçti.
 (12) (A) Maç berabere bitti. \models (B) Maçı kimse kazanamadı.

Sıralı gerektirimler (ordered entailments)

Konuşucular tümceleri sesletirken pek çok *arka-plan gerektirimini* (background entailment) doğru olarak varsaymaktadır. Bu gerektirimlerin sayısı basit bir tümce için bile çok fazla olabilir.

- (13) Maya üç kuş kovaladı. (p)
 a. Bir şey üç kuş kovaladı. (q) $p \models q$
 b. Maya üç şey kovaladı. (r) $p \models r$
 c. Maya üç kuşa bir şey yaptı. (s) $p \models s$
 c. Bir şey oldu. (t) $p \models t$

Konuşucu, arka-plan gerektirimlerinin hangi sırada olacağı, yani o bağlamda en önemlisinin hangisinin olduğu konusunda tümce vurgusunu kullanarak bilgi verir. Vurgulanan birimle ilişkili gerektirim vurgulama aracılığıyla diğerlerinden ayrıldığından, buna *ön-plan gerektirimi* (foreground entailment) adı verilir.

- (14) a. MAYA üç kuş kovaladı. → { x üç kuş kovaladı } (Kim/ne üç kuş kovaladı?)
 b. Maya ÜÇ KUŞ kovaladı. → { Maya x kovaladı } (Maya ne kovaladı?)
 c. Maya üç kuş KOVALADI. → { Maya üç kuş x } (Maya üç kuşa ne yaptı?)
 c. Maya ÜÇ KUŞ kovaladı. → { x } (Ne oldu?)
 (açık önerme –open proposition)

Önvarsayım - gerektirim ayrımı:

Önvarsayım ve gerektirim çok yakın kavramlardır. Bu kavramlardan her ikisi de iki önerme arasında ilişki kuram kavramlar olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte, bunlardan gerektirim anlamsal, önvarsayım ise kullanımsaldır. Bu ikisi arasındaki temel fark ise anlamsal *doğruluk koşulları* (truth conditions) açısından farklı davranışlarıdır: önvarsayımların olumsuzlama altında geçerliklerini sürdürmelerine karşın, gerektirimler olumsuzlamadan etkilenmektedir.

Önvarsayım:	<u>önerme p</u>	<u>önerme q</u>	Gerektirim:	<u>önerme p</u>	<u>önerme q</u>
	doğru	doğru		doğru	doğru
	yanlış	doğru		yanlış	yanlış

(15) <u>önerme p</u>	<u>önerme q</u>
Herkes Ali'nin hasta olduğunu biliyor.	Ali hasta.
doğru	doğru
Herkes Ali'nin hasta olduğunu bilmiyor (yanlış)	doğru

(16) <u>Önvarsayım:</u>	<u>önerme q</u>
<u>önerme p</u>	Orhan zamanında durmayı denedi.
Orhan zamanında durmayı başardı.	doğru
doğru	doğru
Orhan zamanında durmayı başaramadı. (yanlış)	doğru

(17) <u>Gerektirim:</u>	<u>önerme q</u>
<u>önerme p</u>	Orhan zamanında durdu.
Orhan zamanında durmayı başardı.	doğru
doğru	yanlış
Orhan zamanında durmayı başaramadı. (yanlış)	yanlış

(18) <u>önerme p</u>	<u>önerme q</u>
Ayşe'nin kedisi sevimli.	Ayşe'nin bir kedisi var.
doğru	doğru
Ayşe'nin kedisi sevimli değil. (yanlış)	doğru